

БАЗОВІ ПРИНЦИПИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ

Розглянуто теоретичні основи базових принципів фінансової системи. Виокремлено організаційні та функціональні принципи, що забезпечують побудову та функціонування фінансової системи. Приділена увага трансформаційним принципам, що виникають під впливом внутрішніх або зовнішніх чинників економічного середовища. Розглянуто принципи фінансової системи України.

Для забезпечення сталого розвитку економіки описано необхідне ефективне функціонування принципу синергії фінансової системи – необхідність виявлення реакції явища або процесу як системи на вплив кількох елементів, сукупна дія яких перевищує дію кожного елемента.

Вказано, що фінансова система має досить складну й багаторівневу структуру, відповідно до якої базовими принципами її побудови виділено самостійність і відособленість державного бюджету, формування незалежної бази місцевих і регіональних бюджетів, повну економічну самостійність фінансів підприємств та їх відокремлення від державних фінансів, самофінансування усіх господарських суб'єктів, право ведення незалежної фінансової політики для всіх суб'єктів господарювання та розробка і реалізація бізнес-планів кожним з учасників фінансово-господарської діяльності.

Ключові слова: принцип, фінансова система, організаційні принципи, функціональні принципи.

PETROVA T.

Kyiv National University of Trade and Economics

BASIC PRINCIPLES OF THE FINANCIAL SYSTEM FUNCTIONING

The theoretical bases of the basic principles of the financial system have been considered. The organizational and functional principles that ensure the construction and functioning of the financial system have been outlined. Attention is paid to transformational principles that arise under the influence of internal or external factors of the economic environment. The principles of the financial system of Ukraine have been considered in the article. To ensure sustainable economic development, the necessary effective functioning of the principle of synergy of the financial system has been described - the need to detect the reaction of a phenomenon or process as a system to the influence of several elements, the combined effect of which exceeds the effect of each element. It is indicated that the financial system has a rather complex and multilevel structure, according to which the basic principles of its construction are the independence and isolation of the state budget, the formation of an independent base of local and regional budgets, the full economic independence of the enterprises' finances and their separation from public finances, self-financing of all economic subjects, the right to conduct an independent financial policy for all business entities and the development and implementation of business plans by each of the participants of the finance-business activity.

Key words: principle, financial system, organizational principles, functional principles.

Фінансова система є достатньо складною і багатогранною категорією за своєю суттю, що показує кількість наукових думок щодо її складу та організації побудови. Залежно від того розглядати фінансову систему як сукупність економічних відносин між інституційними секторами економіки чи виокремлювати складові компоненти економічного середовища або ж економічні відносини та інститути на фінансовому ринку, науковці характеризують велику кількість принципів фінансової системи. Вплив трансформаційних процесів на економіку вимагає постійного удосконалення фінансової системи, а відповідно і її базових принципів.

Дослідженню принципів фінансової системи досить багато праць присвячено науковцями у сфері фінансового права, зокрема: Д.О. Білінського, Л.К. Воронової, С.В. Запольського, М.П. Кучерявенко, А.С. Нестеренко. Серед економістів мета та принципи фінансової системи були предметом дослідження М.П. Афанасьєва, А.І. Балабанова, І.Т. Балабанова, С.А. Буковинського, С.В. Волосович, Л.Л. Лазебник, В.Є. Леонтєва, С.І. Лушина, А.А. Мазаракі, В.П. Нагребельного, В.М. Опаріна, Н.В. Сидорової, І.В. Солошкіної, П.І. Юхименко та інших. Проте, стрімкий розвиток світової економіки вимагає постійного дослідження та вдосконалення принципів фінансової системи, що можуть доповнюватися та трансформуватися відповідно до вимог сьогодення.

Метою статті є визначення та систематизація базових принципів фінансової системи з урахуванням впливу трансформаційної економіки на будову та функціонування фінансової системи країни.

Досягнення цілей стратегічного розвитку, через ефективне функціонування фінансової системи забезпечує економічний розвиток країни. Головним завданням фінансової системи держави є забезпечення максимальної мобілізації наявних у суспільстві фінансових ресурсів та залучення при обґрунтованих потребах їх ззовні, установлення передумов для їх ефективного використання і максимізації на цій основі виробництва ВВП [1]. Для досягнення позитивних результатів фінансова система має відповідати базовим основам, що визначені в принципах, які забезпечують якість фінансової системи.

Слово принцип походить від латинського *principium*, що перекладається як начало, основа. Відповідно до академічного словника української мови, принцип – це основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку [2]. Ю. Пустовіт, досліджуючи питання сутності поняття «принцип» у фінансовому праві України, доходить висновку, що принцип – це основне, вихідне

положення, що лежить в основі будь-якого вчення, теорії або науки, і зумовлює світогляд людини та її поведінку згідно з внутрішніми переконаннями [3].

З точки зору дослідників фінансового права виділяються принципи, що характеризують фінансову систему, як і будь-яку систему, що регулюється нормами права: законності, гласності, доступності інформації, рівності в правах, відповідальності учасників тощо. Розглядаючи фінансову систему з економічної точки зору, варто більш детально зосередити увагу на базових принципах, які формують вимоги до фінансової системи як системи, що виконує функції розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів, з врахуванням трансформаційного впливу світової економіки.

Проаналізувавши погляди науковців щодо групування та визначення переліку принципів фінансової системи, можна виокремити групи організаційних та функціональних принципів фінансової системи.

До базових організаційних принципів фінансової системи, зважаючи на критерії організації внутрішньої будови, віднесемо:

- принцип єдності фінансової системи – пояснюється тісним взаємозв'язком ланок системи за допомогою фінансових відносин, враховуючи розподіл і перерозподіл фінансових ресурсів; зокрема, на думку вчених-фінансистів П. Юхименко, В. Федосова, Л. Лазебник, принцип єдності пояснюється як поєднання всіх складових елементів фінансової системи між собою єдиною фінансовою політикою, єдиною економічною основою суспільства тощо [1];

- принцип самостійності, що ґрунтується на положенні, що кожна ланка фінансової системи на всіх рівнях її функціонування є самостійною і відрізняється від іншої, незважаючи на їх взаємозв'язок;

- принцип ієрархії передбачає певну підпорядкованість розташування складових елементів від найвищого до найнижчого.

Важливу роль відіграють функціональні принципи фінансової системи, що базуються на функціях, особливостях та взаємодії і можуть бути представлені на всіх рівнях фінансової системи як в цілому, так і окремої сфери чи ланки. Розглядаючи їх, важливо враховувати ємерджентність (цілісність) фінансової системи – властивість, яка втілює уявлення про те, що ціле має властивості, які не можуть бути виведені як наслідок із властивостей окремих частин [4]. За цією характеристикою можна сформулювати принцип цілісності фінансової системи.

Особливістю фінансової системи, проявом саме її «системності» є принцип комплексності, що передбачає необхідність врахування всіх аспектів: організаційної побудови, економічних факторів, цілісності, повного охоплення всіх складових та явищ.

Також варто виокремити принципи фінансової системи що означають певний ступінь самостійності кожної частини фінансової системи. Так О.П. Кириленко [5] зазначає, що принцип функціонального призначення ланок фінансової системи відбивається в тому, що в кожній із ланок вирішуються свої завдання специфічними для кожної із них методами, існують окремі апарати управління і т.ін. [6] Прикладом є бюджетна система як складова ланка фінансової системи, що має свої принципи, які закріплені та охарактеризовані в статті 7 Бюджетного кодексу України [7].

Не менш важливим є принцип економічної рівності, який передбачає, що всі учасники фінансових відносин мають рівні правові та економічні умови для здійснення власної діяльності.

Принцип планування – діяльність держави та муніципальних утворень щодо формування, розподілу і використання фінансових ресурсів здійснюється на основі фінансових планів, що розробляються відповідно до державних і місцевих планів та програм, а також планів підприємств, організацій і установ. Інструментом суспільного саморегулювання у вигляді фінансового плану є бюджет та позабюджетні фонди. Держава не може розвиватися, не розрахувавши свої доходи і витрати наступного року. Отже, принцип планування слід вважати умовою всієї фінансової діяльності держави [8].

Принцип збалансованості полягає у тому, що вартісна оцінка майна економічних суб'єктів має конкретні джерела формування за рахунок відповідних надходжень і доходів [9].

Принцип самодостатності, тобто всі учасники економічних відносин всередині фінансової системи забезпечують свою платоспроможність за рахунок власних фінансових ресурсів [10].

Принципи функціонування забезпечують злагожену поведінку фінансової системи для досягнення фінансової безпеки та ефективної взаємодії складових.

В сучасних умовах розвитку економіки доцільно виокремити в окрему групу трансформаційні принципи фінансової системи. Це принципи поновлення та розвитку стабільної фінансової системи що забезпечують еволюцію, послідовність, інтегрованість, трансформацію, адаптацію до кризових явищ та непередбачуваних подій, узгоджену взаємодію із внутрішніми та зовнішніми факторами. Зокрема принцип інтегрованості – відображає ступінь взаємозв'язку окремих елементів системи в процесі досягнення певних єдиних цілей; принцип динамічності – знаходить свій прояв через зміну певних властивостей системи, її складових елементів під впливом середовища; принцип адаптивності – залежність від змін зовнішнього середовища, тобто здатність фінансової системи пристосовуватись до процесів, які відбуваються ззовні системи.

Для забезпечення сталого розвитку економіки необхідне ефективне функціонування принципу синергії фінансової системи – необхідність виявлення реакції явища або процесу як системи на вплив кількох елементів, сукупна дія яких перевищує дію кожного елементу.

Виходячи з економічної сутності поняття інклюзивності [11], що передбачає максимальне врахування інтересів найбільш вразливих категорій населення у контексті забезпечення їх доступу до якісних та безпечних фінансових послуг, можна виокремити принцип інклюзивності ланок фінансової системи.

Щодо фінансової системи України, то вона має досить складну й багаторівневу структуру, відповідно до якої базовими принципами її побудови можна виділити наступні:

- самостійність і відособленість державного бюджету від позабюджетних фондів, у тому числі й фонду соціального страхування, пенсійного та інших, означає що доходи та витрати позабюджетних фондів, відокремлені від державного бюджету;

- формування незалежної бази місцевих і регіональних бюджетів, а саме місцеві (регіональні) бюджети одного рівня не можуть бути включені до місцевих бюджетів іншого рівня;

- повну економічну самостійність фінансів підприємств та їх відокремлення від державних фінансів; незалежно від організаційно-правової форми підприємство самостійно визначає свою економічну діяльність, джерела фінансування, напрямки вкладень коштів для отримання прибутку;

- самофінансування усіх господарських суб'єктів, що означає переважання власних коштів для окупності витрат на виробництво і реалізацію продукції, а також для здійснення відтворення основних фондів і оборотних коштів (тобто розвиток виробництва);

- право ведення незалежної фінансової політики для всіх суб'єктів господарювання, тобто суб'єкти господарювання мають право на ведення незалежної від держави власної фінансової політики;

- розробка і реалізація бізнес-планів кожним з учасників фінансово-господарської діяльності. Бізнес-планування дозволяє не лише передбачити найбільш важливі економічні характеристики та параметри господарювання, але й узгодити місію та цілі, стратегію і тактику розвитку підприємства, його ресурсний потенціал та можливості її реалізації [12].

Фінансовій системі України притаманні також такі принципи: стійкість, цілісність, стабільність фінансової системи, принцип взаємодії та узгодженості фінансового контролю і державного управління з державними і фінансовими органами, динамічність, плановість, гнучкість, відкритість, активна реакція на нові чинники, прагнення до здорових фінансів, принцип фінансової безпеки держави, принцип прозорості та звітності, принцип стратегічної орієнтованості [13]. Л. Безгубенко до принципів фінансової системи відносить також принцип поділу фінансових ресурсів на централізовану і децентралізовану частини (принцип демократичного централізму) [14]. О. Коваленко, досліджуючи розвиток фінансової системи в Україні, виокремлює ще принцип нормативно-правового регулювання, принцип синергії та саморегулювання [15]. Як бачимо, зазначені принципи можна віднести до певної категорії базових принципів фінансової системи.

Висновки. Здійснивши аналіз існуючих концепцій щодо принципів фінансової системи, варто виокремити організаційні та функціональні принципи як базові принципи фінансової системи. Доцільним визначене виокремлення трансформаційних принципів, виникнення яких вимагає постійний розвиток світової економіки, що відповідно вносить зміни до функціонування фінансової системи. В цілому, не можна говорити про вичерпність вище зазначених принципів фінансової системи; процеси трансформації економіки спонукають до появи нових принципів фінансової системи, які можуть відображати як організаційний, функціональний, так і трансформаційний характер.

Література

1. Теорія фінансів : підручник / [Юхименко П. І., Федосов В. М., Лазебник Л. Л. та ін.] ; за заг. ред. В. М. Федосова. – К. : Центр навчальної літератури, 2010. – 576 с.
2. Академічний тлумачний словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sum.in.ua>.
3. Пустовіт Ю. Ю. Визначення поняття «принципи» у фінансовому праві України / Ю. Ю. Пустовіт // Науковий вісник національного університету ДПС України (економіка, право). – 2013. – № 2 (61). – С. 88–94.
4. Геселева Н.В. Емерджентні властивості системи / Н.В. Геселева, Н.М. Заріцька // Бізнесінформ. – 2013. – № 7. – С. 93–97.
5. Кириленко О.П. Фінанси : навч. посіб. / О.П. Кириленко. – [2-е вид., переробл. і допов.] – Тернопіль : Економічна думка, 1998. – 163 с.
6. Уткіна М. С. Щодо принципів фінансової системи України [Електронний ресурс] / М. С. Уткіна // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. – 2016. – Вип. 41(2). – С. 78–81. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2016_41%282%29_20
7. Бюджетний кодекс України : станом на 01.01.2018 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
8. Міщенко Л. В. Система принципів фінансового права / Л. В. Міщенко // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2012. – № 1. – С. 229–237.
9. Кобзева Т. А. Мета та принципи фінансової системи України / Т. А. Кобзева // Форум права. – 2016. – № 5. – С. 58–62.

10. Гаруст Ю. В. Фінансова система – основа економічної стабільності та розвитку України: економічної стабільності та розвитку України: принципи, завдання, функції / Ю. В. Гаруст, В. І. Сердюк // Правові горизонти. – 2016. – № 1. – С. 68–75.
11. Мазаракі А. А. Домінанти інституційної модернізації фінансової системи / А. А. Мазаракі, С. В. Волосович // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2016. – № 1. – С. 5–23.
12. Орел В. М. Фінансова система як невід’ємна складова економічного процесу країни / В. М. Орел // Український журнал прикладної економіки. – 2016. – Т. 1. – № 1. – С. 141–152.
13. Нестеренко А.С. Фінансова система України: правова характеристика та законодавче регулювання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. Наук : 12.00.07 / А.С. Нестеренко // Національний університет «Одеська юридична академія». – Одеса, 2014. – 40 с.
14. Безгубенко Л. М. До питання про суть фінансів / Л. М. Безгубенко // Фінанси України. – 1998. – № 1. – С. 12–15.
15. Коваленко О. В. Розвиток фінансової системи України в умовах глобалізаційних процесів : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / Коваленко Олександра Вікторівна. – Л., 2014. – 252 с.

References

1. Teoriia finansiv : pidruchnyk / [Iukhymenko P. I., Fedosov V. M., Lazebnyk L. L. ta in.] ; za zah. red. V. M. Fedosova. – K. : Tsentr navchalnoi literatury, 2010. – 576 s.
2. Akademychnyi tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://sum.in.ua>.
3. Pustovit Yu. Yu. Vyznachennia poniattia «pryntsyppu» u finansovomu pravi Ukrainy / Yu. Yu. Pustovit // Naukovyi visnyk natsionalnoho universytetu DPS Ukrainy (ekonomika, pravo). – 2013. – № 2 (61). – S. 88–94.
4. Heseleva N.V. Emerdzhentni vlastyosti systemy / N.V. Heseleva, N.M. Zaritska // Biznesinform. – 2013. – № 7. – S. 93–97.
5. Kyrylenko O.P. Finansy : navch. posib. / O.P. Kyrylenko. – [2-e vyd., pererobl. i dopov.] – Ternopil : Ekonomichna dumka, 1998. – 163 s.
6. Utkina M. S. Shchodo pryntsyppiv finansovoi systemy Ukrainy [Elektronnyi resurs] / M. S. Utkina // Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Pravo. – 2016. – Vyp. 41(2). – S. 78–81. – Rezhym dostupu : http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2016_41%282%29__20
7. Biudzhetni kodeks Ukrainy : stanom na 01.01.2018 r. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
8. Mishchenko L. V. Systema pryntsyppiv finansovoho prava / L. V. Mishchenko // Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. – 2012. – № 1. – S. 229–237.
9. Kobzieva T. A. Meta ta pryntsyppy finansovoi systemy Ukrainy / T. A. Kobzieva // Forum prava. – 2016. – № 5. – S. 58–62.
10. Harust Yu. V. Finansova systema – osnova ekonomichnoi stabilnosti ta rozvytku Ukrainy: ekonomichnoi stabilnosti ta rozvytku Ukrainy: pryntsyppy, zavdannia, funktcii / Yu. V. Harust, V. I. Serdiuk // Pravovi horyzonty. – 2016. – № 1. – S. 68–75.
11. Mazaraki A. A. Dominanty instytutsiinoi modernizatsii finansovoi systemy / A. A. Mazaraki, S. V. Volosovych // Visnyk Kyivskoho natsionalnoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu. – 2016. – № 1. – S. 5–23.
12. Orel V. M. Finansova systema yak nevidiemna skladova ekonomichnoho protsesu krainy / V. M. Orel // Ukrainyskyi zhurnal prykladnoi ekonomiky. – 2016. – Т. 1. – № 1. – S. 141–152.
13. Nesterenko A.S. Finansova systema Ukrainy: pravova kharakterystyka ta zakonodavche rehuliuвання : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. yuryd. Nauk : 12.00.07 / A.S. Nesterenko // Natsionalnyi universytet «Odeska yurydychna akademiia». – Odessa, 2014. – 40 s.
14. Bezghubenko L. M. Do pytannia pro sut finansiv / L. M. Bezghubenko // Finansy Ukrainy. – 1998. – № 1. – S. 12–15.
15. Kovalenko O. V. Rozvytok finansovoi systemy Ukrainy v umovakh hlobalizatsiinykh protsesiv : dys. ... kand. ekon. nauk : 08.00.08 / Kovalenko Oлександра Viktorivna. – L., 2014. – 252 s.

Рецензія/Peer review: 14.03.2018

Надрукована/Printed : 05.04.2018

Рецензент: д. е. н. проф. Волосович С. В.